

O PROBLEMA METAFÍSICO DO REAL

1. Introducción

A metafísica é a parte da filosofía que se ocupa das cuestións acerca da realidade, da natureza do tempo, da existencia de Deus ou do problema da liberdade... aborda o estudo do *Ser* (o común a tódolos entes), non como as ciencias, centrándose nun aspecto particular del, senón na súa máxima xeneralidade, estuda a tódolos entes en canto son. Deste modo, a metafísica proxéctase como ciencia ou **filosofía primeira**, entendida como aquela que suministraría o fundamento ás demais ciencias. Subdivídese en metafísica xeral ou ontoloxía ocupándose das cuestións e propiedades xerais do **ser** por iso investiga a esencia, os universais ou a substancia...e metafísica especial que aborda os demais tipos de seres subdividíndose en *cosmoloxía racional* (estuda o universo e propiedades xerais dos seres naturais) e *teoloxía racional* (estudo de Deus mediante argumentos racionais).

O termo metafísica provén do nome co que Andrónico de Rodas (s.I a de C.) se refire a unha obra de Aristóteles composta por catorce volumes independentes entre si, que se ocupan de diversos temas da filosofía e que ordenou detrás dos oito libros sobre a física. De aí o concepto de “*metafísica*” (μετὰ τὴν φυσικά, mais alá da natureza). Só a partir do século XIII a metafísica pasa a ser unha disciplina filosófica que ten por obxecto ao “ente” en canto ente.

1.1 O concepto de ser. Categorías e modos.

O concepto de *ser* é o máis xeral de tódolos conceptos xa que abarca a totalidade do real, pero... *que é o ser?*. Partiremos, para esbozar unha posible resposta, da análise lingüística do termo “ser”.

Coma verbo: case sempre funciona coma verbo e ten función atributiva (cando se usa para atribuir unha propiedade a un suxeito “*María é alta*”) pero tamén pode ter unha función existencial, cando dicimos que algo é estamos dicindo que existe.

Coma substantivo: excepcionalmente úsase o termo ser coma sustantivo. “O **ser vivo** é obxecto de estudo da *bioloxía*”, aquí ser ten o sentido de *ente*, *é o ser existente*.

Para Aristóteles o ser non é

- nin equívoco (contradictorio)

- nin unívoco (sempre igual)

- senón que é **análogo** (hai moitas formas de ser, pero todas teñen algo en común: o feito de “ser”)

Estes sentidos de ser refírense á sustancia, de ahí que o estudo do ser nos leve ó estudo da substancia. A sustancia é o que serve de soporte das diferentes propiedades que existen coma predicados. Hai propiedades esenciais e outras son accidentais. As esenciais fan que a sustancia sexa o que é (non cambian), e as accidentais podense substituír.

Etimolóxicamente sustancia deriva do verbo latino “sub-stare”, que significa “estar debaixo” ou “soportar algo”. O que soporta a sustancia son os accidentes, que refiren as calidades ou propiedades dos corpos. Os accidentes necesitan da sustancia, pois non teñen existencia por si mesmos.

Ex.: Xián é alto; Xián sería a substancia, é dicir o que existe por si mesmo, e a súa altura é o accidente que só é posible si existe Xián. Os accidentes serían polo tanto as calidades ou propiedades das cousas e a substancia a cousa mesma, soporte dos accidentes.

Aristóteles fálanos de dúas substancias: **substancia primeira e segunda**.

A **substancia primeira** é o **individuo concreto**. Ex. Juan, Antonio, etc.. “Juan é galego”, ou “Antonio é moreno”; Juan “soporta” a calidade “ser galego”, pero o suxeito Juan non está soportado por nada, pois é irreductible a outra cousa. Polo tanto, Juan e Antonio son substancias primeiras, mentras que galego e moreno son accidentes.

A **substancia segunda** refire ao **universal da substancia primeira**. No caso de Juan e Antonio, sería ser home. *Home* é a substancia segunda que se predica da substancia primeira e que define o esencial da substancia primeira. Ser altos, morenos ou loiros son accidentes, ser home é a esencia das substancias primeiras Juan e Antonio.

As **categorías** permiten describir ao ser, unha categoría é un predicado ou un atributo que nos axuda a clasificar xerarquicamente as entidades do mundo. As categorías permiten dividir ao ente (ser existente) en 10 modos: substancia, cantidade, cualidade, relación, lugar, tempo, acción, paixón, posición e estado. Vexámolo cun exemplo:

Substancia primeira	Sócrates	
Substancia segunda	Substancia	home
Accidentes da substancia	Cantidade	80 kilos
	Cualidade	Branco
	Relación	Doble
	Lugar	Atenas
	Tempo	s. V a C.
	Posición	Sentado
	Posesión	Sabedoría
	Acción	Despedíndose
	Paixón	Efectos da cicuta

2.Os diferentes enfoques da metafísica

Ao longo do tempo os filósofos aportaron enfoques diferentes sobre a realidade, os presocráticos tentando buscar o arxé entendido coma principio constitutivo orixinario do real o que fixeron é tomar conciencia da relación entre o un e o múltiple, entre o que cambia e o que non cambia, entre o real e o aparente...tentando buscar máis alá do diverso á unidade.

A realidade pode verse dende diferentes perspectivas:

Os filósofos que afirman que a realidade é única denomínanse monistas e postulan o carácter unitario do real afirmando que o múltiple é apariencia.

Os filósofos pluralistas defenden unha concepción do real múltiple pois está formada por principios elementais distintos. Para o pluralismo moderado a multiplicidade pode proceder dun número reducido de principios, para o pluralismo radical cada ser é unico e singular.

2.1 MATERIA OU ESPÍRITU

MATERIALISTAS

Doutrina filosófica que afirma que todo o que existe é material. Decláranse ateos e negan a existencia da alma inmaterial polo que emocións, ideas, valores, sentimentos...son manifestacións reducibles á súa orixe material. Existen dous tipos de materialismo:

- **MATERIALISMO MECANICISTA.** A realidade é corpuscular e actúa seguindo leis mecánicas expresables matematicamente. Na modernidade dominou esta concepción.
- **MATERIALISMO HISTÓRICO.** Aplícase ao social e á historia e entende que a realidade é froito do desenrolo humano que a través da súa capacidade produtiva transforma a realidade natural pondo ao seu servizo. O marxismo parte desta forma de entender a realidade, as condicións materiais humanas en cada momento histórico permiten comprender a verdadeira realidade.

IDEALISTAS

Para eles a realidade última é espiritual, está formada por ideas. Sentimentos, emocións, valores, ideas...serían xerados pola alma entendida non coma algo inmaterial. Asumindo isto ábrese a posibilidade da existencia de Deus, da inmortalidade da alma, dun mundo sobrenatural e inmaterial. A parte material é o corpo e carebro e a espiritual a alma ou mente. O problema é como xustificar a relación.

O PROBLEMA MENTE-CEREBRO

A crítica ao dualismo ontolóxico parte da dificultade de xustificar a relación entre o corpo e a alma, entre o material e o espiritual. As ciencias cognitivas, a neurofilosofía...plantéxase esta cuestión ontolóxica que na actualidade dalle mais peso ás teorías non idealistas.

Na modernidade Descartes describe ó corpo e á alma coma dúas substancias radicalmente

diferentes pero que interactúan a través da glándula pineal.

Para Spinoza trátase de diferentes manifestacións do mesmo: *deus sive natura*.

Para Leibniz a armonía preestablecida por Deus sincronizaría corpo e alma estando ambas previamente programadas.

Para Searle a mente é un aspecto do cerebro. Pode a intelixencia artificial dar unha mente ás máquinas?

A filosofía da mente centra os seus esforzos en determinar que características comúns presentan os fenómenos mentais e a maioría dos especialistas consideran que eso común é a *intencionalidade*.

2.2 REAL OU APARENTE

Moitas veces os sentidos infórmanos da pluralidade de estímulos percibidos, engánannos facendo difícil a posibilidade de distinguir entre o real e o aparente. A metafísica ocúpase de aclarar que é o verdadeiramente real e que é a razón a que amosa que a pesar das apariencias tódalas cousas son manifestacións variadas dunha mesma realidade.

- **Para os filósofos gregos a orde do real e do pensamento coinciden, “logos” significa “razón” pero tamén “palabra” deixando ver que a razón pode aclarar o que as cousas son verdadeiramente. Para eles a multiplicidade de cousas que nos rodean non poden ser a realidade auténtica e por iso buscaron un principio orixinario e común que fose a raíz de “todo”, a ese principio constitutivo do real o chamaron arxé e o entenderon coma o principio do que todo brota.** A pesar de non porse dacordo non podemos pensar que fracasaron na súa búsqueda pois eles representan o inicio do saber filosófico. Entenderon a verdade coma aletheia, coma desvelamento do auténtico no inauténtico, desvelamento do que non cambia no que cambia...logramos desvelar o aparente (a información dos sentidos) grazas á razón.
- **A metafísica medieval destaca pola pregunta acerca de Deus plantexándose a posibilidade de demostrar racionalmente a súa existencia.**

- Na modernidade as cuestións sobre a realidade céntranse no intento de diferenciar entre materia e pensamento, a causalidade, a liberdade, o tempo e o espacio. Nesta época cuestiónase a propia metafísica.
- Na idade contemporánea o desenvolvemento científico-técnico profundiza a crise do saber metafísico. Teñen sentido as cuestións metafísicas?

As realidades virtuais:

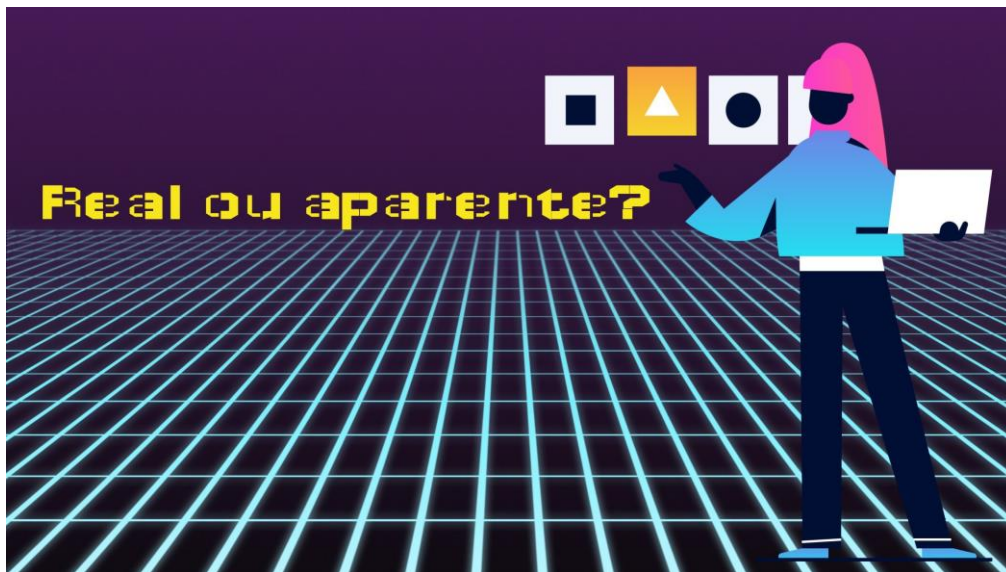

Ilustración 1.

A tecnoloxía cibernética logrou crear un entorno interactivo que permite que teñámola sensación de desenvolvemos nel (telepresencia, entornos inmersivos...) atentando contra as leis que rexen a física mediante gafas cun sistema de proxección estereoescópica (HMD) que nos informan sobre o que ollamos alí onde se dirixe a mirada tendo experiencias multisensoriais...o **metaverso** é a realidade aumentada que mestura o físico e o virtual mediante apps, avatares, mapas, luvas de datos, tecnoloxía de terceira dimensión...

O caso é que non pode considerarse algo irreal pois permítenos xerar mediante simulacións **experiencias reais, estamos ante unha realidade alternativa que difumina o límite entre o real e o aparente.**

A finalidade ou aplicacións da realidade virtual son múltiples: entretemento e videoxogos, arte, industria, milicia, economía (novas formas de valor), medicina...

2.2 Esencia e existencia

A **esencia** é o conxunto de características e propiedades que unha cousa ten por si mesma, a esencia define o que unha cousa é verdadeiramente, é o que fai que algo sexa o que é e non algo diferente. A ontoloxía trata de aclarar cal é a verdadeira esencia das cousas. Pero ademais de esencia necesítase que o individuo teña existencia concreta para ser real.

Qué é existir? Poderíamos dicir que é estar no mundo tendo a posibilidade de interactuar. Podemos falar de dous xeitos fundamentais de existir:

- **Existencia real.** Cando é independente doutros seres reais. Por exemplo a Catedral de Santiago de Compostela pode constatarase si a visitas pero agora, ao nomeala e mencionala adquires a súa existencia ideal pois a evocas no teu pensamento sen estar alí.
- **Existencia ideal.** Cando está na mente de quen as pensa, por exemplo un unicornio ten existencia ideal pero non real.

Poderíamos dicir que a esencia responde á cuestión sobre o que algo é e a existencia respondería a si ese algo é real, cuestións diferentes pero intimamente relacionadas. A esencia é a posibilidade de ser real e a existencia é a realización desa posibilidade.

O **esencialismo** da prioridade á esencia sobre a existencia e o **existencialismo** da prioridade á existencia sobre a esencia, somos absolutamente libres porque nacemos sen definir e somos responsables da construción da nosa esencia, definímonos a través das decisións que imos tomando proceso que culminará ao final da nosa vida.

A cuestión é poder responder a “cando podemos dicir que algo existe?” Son reais os fenómenos mentais? Os imaxinativos... son produtos da mente reais a pesar de que non son físicos... K. Popper distingue tres mundos e afirma que o mundo 2 e 3 existen a pesar de non ser físicos:

MUNDO 1	MUNDO 2	MUNDO 3
ENTIDADES FÍSICAS	FENÓMENOS MENTAIS	PRODUTOS DA MENTE HUMANA

2.3 Necesidade e continxencia

Da relación entre esencia e existencia xurde o problema da necesidade ou continxencia. Un ser é continxente cando pode ou non existir pois a súa existencia non é unha propiedade constitutiva da súa esencia pola contra un ser é necesario cando ese ser non pode non existir pois a súa existencia é unha propiedade esencial.

3 O problema filosófico da existencia de Deus. Deus existe?

Ao longo da historia este problema suscitou moitísimo interés. **Podemos sintetizar esta cuestión nestas posicións filosóficas ante a posibilidade da existencia de Deus:**

Actitudes filosóficas ante a existencia de Deus	
TEÍSMO	Afirma a existencia dun Deus creador todopoderoso, trascendente, sobrenatural, benevolente e co que mantemos unha relación persoal, susceptible de ser coñecido pola fe e pola razón, creen que se pode argumentar a súa existencia.
DEÍSMO	Defende a existencia de Deus coma principio e causa do universo peor non acepta a súa visión coma un ser Persoal, renegan da fe coma fonte de coñecemento xa que so recoñecen argumentos racionais. *
PANTEÍSMO	Identifica a Deus coa natureza pois é inmanente ao mundo polo que non acepta a noción de Deus persoal, nin trascendente.

ATEÍSMO	Postura filosófica que nega existencia de Deus e a todo ser sobrenatural ou trascendente.
AGNOSTICISMO	Nin afirma nin nega a Deus pois non cree posible dar unha resposta xa que o noso entendemento non é capaz de ter seguridade, a súa posición é escéptica polo que os argumentos racionais non son posibles.

4 O problema filosófico do tempo e do cambio

O problema do cambio está intimamente unido ao do tempo. Aristóteles tentou obxectivar o tempo uníndoo á cuantificación do movemento: "(...) *a medida do movemento según o antes e o despois*".

Na modernidade Kant formulará filosóficamente a idea que Newton ten do tempo coma algo universal e absoluto. Para Kant espacio e tempo son estruturas transcendentais subxectivas, formas puras da sensibilidade independentes da experiencia pois son a priori.

No s. XX Einstein defenderá que o espacio e o tempo son relativos ao observador e a partir desto os científicos consideraron ao espacio e ao tempo dimensións diferentes do real.

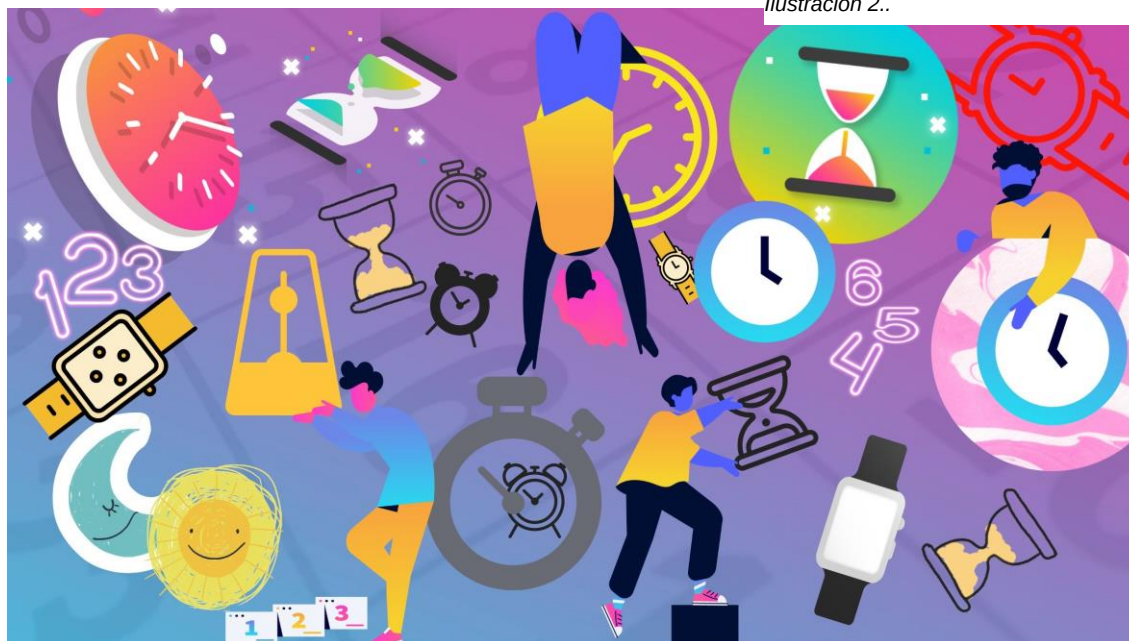
5 O problema do determinismo. Necesidade, azar e liberdade.

Somos realmente libres?

Como podemos estar seguros ?

Que é a liberdade?.

Ilustración 2..

O **determinismo** di que todo fenómeno está prefixado dun xeito necesario e inevitable polas circunstancias nas que se produce, todo o que ocorre ten unha causa. Os Estoicos ou Spinoza pensaban que todo estaba predeterminado, o logos universal, o destino ...é independente da nosa vontade e obedece unhas causas que se poden descubrir polo que a ignorancia desas causas sería a que xera esa falsa sensación de liberdade sendo a liberdade unha mera ilusión.

Outros pensadores coma Epicuro suxeriron que o azar é a esencia da realidade pero fronte ao **azar** a cuestión é plantexarnos que si actuamos movidos pola casualidade non o facemos en realidade libremente...

Según Sartre a existencia precede á esencia polo que a **liberdade** é a nosa característica fundamental, é o rasgo fundamental do ser humano. As *cousas-en sí* non poden elixir porque teñen unha esencia fixa pero os seres humanos somos *seres-para-sí de aí a nosa singularidade*, para nos existir é construír a nosa esencia.

6.A crise da metafísica.

Fronte á ciencia que avanza espectacularmente a metafísica semella non progresar pois segue debatindo sobre os mesmos problemas. Será posible algun día convertila nunha ciencia? Vexamos as principais críticas:

- **A crítica Empirista.** O empirismo é un movemento que se desenvolve nos séculos XVI e XVII que se centra nos problemas entornados á verdade, natureza e límites do coñecemento. Salvando as diferenzas entre os diversos autores, xenericamente advírtese unha actitude antimetafísica. Os empiristas sosteñen que a orixe e límite do noso coñecemento é a experiencia sensible. A nosa mente é “unha tábula rasa” ó nacer. Non temos ningún coñecemento previo ou innato, polo que todas as ideas deben proceder da experiencia sensible; sempre que a nosa razón tente ir máis alá do que é observable ou experimentable sairá do ámbito dun coñecemento certo e seguro. Por iso o empirismo é antimetafísico: porque nega calquera intento de ir “máis alá” do sensible.

- **A crítica Kantiana.** Na *Crítica da razón pura* publicada en 1781 afirma que *non podemos coñecer nada* que estea máis alá da experiencia polo que a metafísica nunca será unha ciencia. A pesar diso é un saber inevitable pois tendemos facernos grandes preguntas sobre a realidade. É un saber necesario pois aínda que non o podemos coñecer si o debemos pensar si aspiramos a responder a *que debo facer* moralmente e *que podo esperar* unha vez que morra.
- **A crítica Positivista.** O positivismo é unha corrente de pensamento que sostén que o único saber verdadeiro é o científico. O seu fundador, **Augusto Comte** (Francia, 1798-1857) formulou unha teoría que pretende explicar a evolución intelectual da humanidade en tres estadios: **teolóxico, metafísico e positivo**. O característico do estadio teolóxico é que pretende explicar a natureza recorrendo a axentes sobrenaturais (Deuses). O estadio positivo representa a madurez da razón e apoíase no coñecemento científico das leis que rexen a natureza. A metafísica sería un estadio intermedio entre os outros dous estadios; un estadio de tránsito entre o pensamento mitolóxico e o científico. A crítica ó positivismo, veu desde os propios científicos: os seres humanos facémonos preguntas para as que a ciencia non dá respostas e aí é onde a metafísica atopa o seu sentido ó axudar o home a dar sentido á súa vida.
- **A crítica Marxista.** Marx critica o carácter ideolóxico da filosofía. Segundo Marx, a filosofía interpretou o mundo e produciu cosmovisións, concepcións da vida e do universo. Pero fíxoo sempre desde os intereses da clase social dominante, é dicir, dende o grupo social posuidor da riqueza e os medios de produción. Desta forma, a filosofía en xeral, e a metafísica en particular, xunto coas outras manifestacións culturais, convertéronse en instrumentos de lexitimación dunha orde social e económica inxusta. Por iso Marx afirma que a misión da filosofía debe ser transformar o mundo, comezando polas condicións materiais dos homes, especialmente as condicións económicas, que son as que verdadeiramente determinan a nosa vida e o noso pensamento.
- **A crítica de Nietzsche.** Dende a súa postura vitalista afirma que a metafísica contribuíu a negar o valor da vida pois dende Parménides se lle deu unicamente valor ao eterno e inmutable.
- **A crítica de Carnap e Wittgenstein.** Carnap propuxo a teoría verificacionista de xeito que un enunciado terá significado si é susceptible de ser verificarse na experiencia. Para Wittgenstein a maior parte dos problemas filosóficos non son máis que sinsentidos causados por un mal uso da linguaxe por iso é necesario analizar os límites do que se pode dicir. No *Tractatus* afirma que unha proposición ten sentido si se refire a un feito e iso soio o fan as proposicións da ciencia. A metafísica exprésase mediante frases que non teñen sentido e máis que falsas o que lles pasa é que non significan nada. Todo aquilo que non ten un feito coma correlato pertence ó ámbito do místico.

“ As miñas proposicións son esclarecedoras deste xeito; que quen me comprenda remata por recoñecer que carecen de sentido, sempre que o que comprenda salira a través delas fora delas. (Debe, pois, por así dicilo, tirar a escaleira despois de ter subido). Debe superar estas proposicións; entón ten a xusta visión do mundo.

Do que non se pode falar, millor é calarse.

Ludwig Wittgenstein, *Tractatus lóxico-philosophicus*

Licenzas das ilustracións

Ilustración	Recurso
Ilustración 1.	Autoría: Propia
Ilustración 2.	Autoría: Propia